

DVIJE PUBLIKACIJE ZNAČAJNE ZA POZNAVANJE JURJA KRIŽANIĆA

Ima nešto više od godinu dana, da su izašle dvije značajne publikacije, jedna u Zagrebu, druga u Moskvi — obje u vezi s Jurjem Križanićem, koji je pripadao i metropoli Hrvatske i prijestolnici Rusije.

Publikacije su raznorodne. Jedna, ona moskovska, rasvjetljuje Križanića kao političara, a ova zagrebačka iznosi ga na svjetlo kao muzikologa. Ja nisam doduše ni političar ni muzikolog pa nisam po sebi ni pozvan da govorim o spomenutim publikacijama. No, jer se već nekoliko godina bavim Križanićem i pratim, razumljivo, što se o njemu pojavljuje, osjećam se dužnim upozoriti na publikacije, koje unatoč svojoj užoj specifičnosti predstavljaju značajan prinos poznavanju Križanića. Spomenut ću k tome, da kao teolog nalazim u tim publikacijama elemenata, koji reflektiraju Križanićevu teološku misao. Križanić je teolog i kad raspravlja o politici, a muzikološko djelo proviđa teološki boje-nim uvodom.

Najprije bih prikazao moskovsku ediciju: Jurij Križanić, *Politika*, Podgovitil k pečati V. V. Zelenin, Prevod i komentarii A. L. Gol'dberga, Pod redakcijej akademika M. N. Tihomirova, Izdatel'stvo »Nauka«, Moskva 1965, 735 stranica.

Pod tim naslovom izašlo je Križanićevo djelo »Razgowory ob wladatelistwu« napisano upravo nekako pred 300 godina u Sibiriji. Neću ovdje opisivati, kako je to djelo izlazilo u sasvim proizvoljno probiranim odlomcima od 1859. do 1959 — dakle sto godina — a da nije čitavo objavljeno. O tome sam nedavno pisao u »Bogoslovskoj smotri« 36 (1966) 658—659 (Objavljeno je veliko djelo Jurja Križanića »Razgowory ob wladatelistwu«). Ne kanim također razvijati povijest djela, koje mnogi smatraju životnim Križanićevim djelom, ostavljajući to za kasnije eventualno istraživanje. Nastojat ću sada prikazati, istina sasvim kratko i shematski, sadržaj samog djela.

Prije nego na prijedem, smatram potrebnim izložiti, kako je strukturirana edicija »Politike«. Iza predgovora M. N. Tihomirova, koji se odlikuje odmjerenošću (str. 5—8), dolazi original Križanićevih »Razgowora« s varijantama ispod crte, što ga je priredio V. V. Zelenin (str. 11—368). Originalni tekst je interesantan ne samo zbog svog sadržaja nego i zbog jezika, kojim je pisan. Jezik je »Razgowora« naime osebujni Križanićev sveslavenski jezik. Za filologe će, bez sumnje, biti od interesa i akcenat što ga je Križanić stavljao gotovo na svaku riječ.

Iza originalnog teksta »Razgowora« dolazi ruski prijevod, što ga je priredio A. L. Gol'dberg (str. 369—692). Kao izvrstan poznavalac Križanića bit će da je Gol'dberg uspio razriješiti neologizme Križanićeva sveslavenskog jezika.

Na kraju dolaze dva posebna prinosa: opis rukopisa »Razgowora«, što ga je priredio Zelenin (str. 695—700), i Gol'dbergov kratki, ali temeljiti komentar uz prijevod (str. 701—729). Šteta da ne slijedi još onomastički indeks.

Pogledajmo sada strukturu i sadržaj samog Križanićeva djela!

Oslonjen na Jeremijin tekst 9, 22—23, Križanić smatra, da su četiri stupa države: *religija, bogatstvo, sila i mudrost*. On će govoriti u »Razgovorima« o bogatstvu, sili i mudrosti. Odatle i podjela djela na tri dijela.

Prvi dio, koji nosi naslov »Ob blagu«, predstavlja zapravo Križanićevu ekonomiku. U posebnim poglavljima Križanić raspravlja o trgovini, zatim o obrtu, onda o poljodjelstvu i u zadnjem poglavlju o rudarstvu. Tekst je isprepleten teoretskim postavkama, historijskim refleksijama i konkretnim aplikacijama na tadanju rusku ekonomsku politiku.

Drugi dio nosi naslov »Ob sile«. Taj dio predstavlja Križanićevu strategijsku nauku. I tu se teorija, povijest i praksa isprepliću. Zanimljivo je uočiti, da se Križanić sjeća strategije »w'Cherwátskoy zemlyé« (str. 69). Donosi opažanja glede vojne terminologije i predlaže, da se strana vojna terminologija zamijeni domaćom.

Treći i najopsežniji dio nosi naslov »Ob mudrosti«. To je suma Križanićeve političke nauke. Križanić raspravlja najprije o mudrosti uopće, zatim o političkoj mudrosti, i to u tančine. Pažnje je vrijedna Križanićeva, sasvim egzistencijalno postavljena, koncepcija filozofije.

»Filozofija«, piše Križanić, »nije neko umijeće ili neka znanost, već radilje brižna i promeditirana razboritost« (str. 106).

Pošto je dao pregled svih znanosti, ističe, da je politika najodličnija. Slijedio niz poglavlja posvećenih najrazličitijim temama političke mudrosti: čovjekovu obličju, jeziku, kritici slavenskog mentaliteta. Križanić raspravlja o ruskoj zemlji, o osobinama ruske duše. Udar na narodne poroke, nadasve na »ksenomaniju-ludovanje za tuđinskim«. Križanić pokazuje i dokazuje koliko Slaveni trpe i koliko su trpjeli radi ksenomanije. Nabraja zla, koja se duguju pretjeranom uzdizanju tuđega, a zanemarivanju vlastitoga. Stranice o ksenomaniji pisane su s toliko pasije, da čovjek tu i tamo dobije dojam ksenofobije. Valja, međutim, istaći, da Križanić pledira za ovo ili ono, što bi trebalo od tuđinaca naučiti i usvojiti. Na udaru Križanićeva pera najviše su Nijemci i Grci: prvi su potlačili gotovo sve slavenske narode politički, a drugi dio Slavena iskorištavaju na vjerskom polju. Križanić misli na crkvenu odijeljenost (shizmu). Križanić raspravlja opsežno o oblicima vladavine, napose o monarhiji. On preferira ruski monarhizam poljskoj »anarhiji«. U kontekstu o dužnostima monarha Križanić govori o kralju kao onome, koji je »defensor fidei«. Na tom polju Križanić ulazi u pitanje odnosa Crkve i države.

Ovaj kratki i shematski, ni najmanje kompletni uvid u Križanićeve »Razgovore« pokazuje, da su »Razgovori« u stvari trilogija kreata: ekonomike, strategike i politike.

Sada bih prešao na prikaz studije o Križaniću muzikologu, što je izašla u »Radu« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, iste godine kad i »Politika«: Albe Vidaković, *Asserta musicalia (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičku umjetnost. Rad, knj. 337, str. 41—160, Zagreb 1965.

Studija je plod višegodišnjeg rada mo Albe Vidakovića, profesora crkvene glazbe na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu. Autor je umro prije nego mu je studija objavljena.

Najprije ću prikazati strukturu djela, a zatim ukazati na Vidakovićevu ocjenu Križanića kao muzikologa. Studija ima dva sloja: prvi, koji predstavlja istraživanje, drugi, koji donosi u cijelosti sačuvane Križanićeve muzikološke radove. To su zapravo dva rada: *Asserta musicalia* i *Novum instrumentum*.

A. Vidaković je u svome istraživanju slijedio osebujuću metodu. Nije uzeo Križanićeve muzikološke spise i deduktivnim putem ulazio u njihovu pozadinu, već je pratio tijekom Križanićeva života i nastojao locirati Križanićeve spise u životni kontekst autorov. Slijedeći induktivnu metodu, Vidaković je pokazao Križanićev rast i uspon u muzikologiji. Vidaković je utvrdio, da je muzika bila Križanićevom predilekcijom od dječjih dana do sibirskih noći. Moram spomenuti, da je ovakvo impostiranje studije impliciralo opširna, nekad možda i preopširna, izlaganja već poznatih biografskih podataka o Križaniću. I jer je, kako izaraju reci studije, autor pisao s toplinom i ljubavlju, treba razumjeti njegovo

veće zadržavanje i na stvarima, koje ne spadaju strogo na predmet. Pošto je u par crta donio biografske podatke o Križaniću u iscrpno prikazao stanje muzikološke bibliografije o njemu, Vidaković prati Križanića korak po korak kroz cio život, sve pod vidom, najprije Križanićeve muzikološke formacije, kasnije pod vidom njegove muzikološke kreacije. Istraživalačka analiza i živi stil autorov upravo slikaju čitaocu kako je izraščivao Križanić-muzikolog i kako se formirao, dok nije dozreo toliko, da je štampao, 1656. godine, djelo o muzici. To je, koliko je poznato, jedino djelo, što ga je Križanić sam štampao, sva su mu druga djela opera posthuma. Neka još leže u rukopisu.

Tim djelom se Vidaković posebno pozabavio. Djelo nosi naslov *Asserta musicalia nova prorsus omnia et a nullo antehac prodita. in Academico congressu propugnanda a Georgio Crisano. Romae 1656. Requirentes modos musicos, et narrantes carmina scripturarum. Ecclesiastici 44, 5. Apud Angelum Bernabò dal Verme. Superiorum permissu*. Djelo je Križanić posvetio Ivanu Lippayu, sinovcu Jurja Lippaya, ostrogonskog nadbiskupa. Posveta Ivanu Lippayu, koja predstavlja neku vrst uvoda u djelo, obiluje pohvalama o stricu Ivanu Lippaya, nadbiskupu Jurju Lippayu.

Već je određeno više glasnika, koji će lippajске kreposti i snagu uzvišenog duha navješćivati svemu potomstvu (Vidakovićev prijevod, str. 141). Pod tim glasnici Križanić podrazumijeva djela Lippayeva. Niže ih jedno za drugim, sve u jednom rastu, da bi kao krunu svih djela velikoga nadbiskupa iznio:

Koliko li i tolikih li primjera ove stvari! No, ipak se vidi, da se između svih primjera ističe onaj kad se brižno trudi, da izmiri s Crkvom kršćane, pripadnike Grčkog obreda, koji stanuju u Panoniji i o kojima se drži da ih ima dvjestu tisuća (Vidakovićev prijevod, str. 143).

Sada Križanić niže unionistička zalaganja Lippayeva. Križanićevo nastojanje oko crkvenog sjedinjenja izbija u svakom njegovu djelu; ono je našlo mogućnosti, da djelo o muzici ne predstavlja u tome iznimku.

Vidaković analizira Križanićeva *Asserta musicalia* (glazbene tvrdnje) najprije kao cjelinu, zatim dvadesetak tvrdnji jednu po jednu. »Bez obzira na vrstu i važnost predmeta, kojih se Križanić dotiče«, veli Vidaković, »već sama činjenica da je imao hrabrosti javno progovoriti i prigovoriti nekim zasadama najvažnijih pisaca o teoriji glazbe i iznijeti vlastito mišljenje o već općenito priznatim načelima pokazuje koliko se Križanić osjećao sigurnim i potkovanim u glazbenom pogledu« (str. 100). Vidakovićeva analiza pojedinih tvrdnji Križanićevih ide u mijanase.

Steta je, da se Vidaković nije pozabavio time, da nađe odgovor na pitanje, na kakvom su to kongresu trebale biti branjene Križanićeve tvrdnje. Možda je Vidaković radio i na tome, samo nije došao do rezultata.

Uz *Asserta musicalia* Križanić je štampao jedan oglas, priložen knjizi, koji nosi naslov *Novum instrumentum ad cantus mira facilitate componendos*. Vidaković govori o još drugim Križanićevim muzičkim radovima, koji su izgubljeni. Posebno je pitanje djela »o proporcijama«, koje je, kako iskazuju dokumenti Arhiva Kongregacije za širenje vjere, Križanić poklonio papi Aleksandru VII (Fabbio Chigi). Vidaković nije siguran, da li se radi o posebnom djelu ili se misli zapravo na *Asserta musicalia*. Vidaković je imao u ruci djelo »Delle Proporzioni«, što se u rukopisu, kao djelo anonimnog autora, čuva u Apostolskoj vatikanskoj biblioteci. No nije mogao doći do sigurnosti, da je to Križanićevo djelo, o kojemu je riječ u dokumentima Propagande. Interesantno je, da sam, ne znajući za Vidakovića, a znajući za Križanićeve veze s papom Aleksandrom VII, prevratio u Apostolskoj vatikanskoj biblioteci kataloge Fonda Chigi. I kad sam našao djelo »Delle Proporzioni«, mislio sam, da je to »heureka«, da je to onaj rad, o kome je govor u dokumentima Propagande. Grafija manuskripta nije baš Križanićeva, ali opet nije isključeno, da je njegova. Ne odudara naime izrazito od Križanićeve grafije. Pitanje treba riješiti nutarnjom analizom, ako se to pitanje uopće da riješiti.

Vidaković govori o muzikološkim elementima u Križanićevu rukopisnom djelu *Razgowory ob wladatelistwu*. Kad je Vidaković pisao, djelo još nije bilo

objavljeno. Tek nakon objavljenja djela postalo je jasno, da je spis *Razgovori* zapravo jedan od spisa većeg zbornika Križanićevih rukopisnih radova. Tekst *De musica*, koji je Vidaković opisao ukratko, bit će da se nalazi u rukopisnom zborniku, i to, izgleda, ne u samim *Razgovorima*, već u nekom drugom spisu. U 121. bilješki, uz opis teksta *De musica*, veli Vidaković: »U posebnoj radnji koja je spremna za tisak, donosim izvorni tekst na latinskom jeziku i u hrvatskom prijevodu s opsežnim komentarom« (str. 121). Sovjetski križanićolog Gol'dberg (zaslužan za izdavanje Križanićeve *Politike*) upozorio me je na tu bilješku. Zamolio sam mo A. Milanovića, nasljednika pokojnog A. Vidakovića na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, da potraži u Vidakovićevoj ostavštini taj rukopis. Na to je poticao i prof. J. Šidak i prof. Tom Eekman iz amsterdamskog sveučilišta, jer je postojala nakana da se objavi taj rukopis u međunarodnom zborniku o Križaniću, koji je upravo bio u pripremi. Nakon podrobna traženja ustanovio je mo Milanović, da rukopisa, o kome je riječ u 121. bilješci, nema u Vidakovićevoj ostavštini. Postoji samo fotokopija poglavlja *De musica*.

Trebalo bi napokon da iznesem Vidakovićev sud o Križaniću kao muzikologu. Vidaković donosi najprije sud o Križaniću kao muzikologu, na evropskom planu, zatim na našem nacionalnom planu.

Što se tiče evropskog plana, veli Vidaković: »Ako Križanić i nije bio po pozivu glazbenik ili glazbeni teoretik kao što su u njegovo vrijeme bili npr. M. Praetorius, M. Marsenne, G. B. Doni i drugi, njegovi glazbeni spisi i izumi ulaze ipak bez svake sumnje u povijest razvoja evropske glazbene teorije 17. stoljeća. I to ne samo kao zanimljivi primosi jednog živog, enciklopedijski obrazovanog duha koji je svoje intelektualne i fizičke sile posvetio velikoj ideji pokretanja tadašnjega čovječanstva sve većem političkom, ekonomskom i kulturnom napretku, nego i kao stručno napisani i obrazloženi traktati, koji su u dosta svojih 'tvrdnja', prijedloga i zaključaka stvarno unaprijedili i čak predusreli rješenja koja je kasniji razvoj glazbe potvrdio da su bili ispravni i dalekovidni« (str. 136).

Što se pak tiče nacionalnog plana, piše Vidaković: »Ako se, napokon, ova Križanićeva djelatnost usporedi s rezultatima napora naših starijih pisaca o glazbi koji su svojim prilozima također utjecali na razvitak i unapređenje glazbene teorije svoga vremena, mora se bez svake sumnje zaključiti, da je Križanić uz Franju Bosanca (Franciscus Bossinensis, 1509) i Zagrepčanina Pavla Skalića (1534—1575) najznačajniji stariji hrvatski teoretik... (Križanić je) po prvi put u našoj stručnoj literaturi progovorio i o značajkama, vrijednosti i važnosti narodne glazbe u Hrvata, Srba i drugih slavenskih naroda« (str. 136).

Spomenuo sam, da se prema međunarodni zbornik o Jurju Križaniću. Na žalost, odustalo se od toga pothvata. Šteta! U tom zborniku bi izišao tekst *De musica*, o kojem, kako sam spomenuo, Vidaković govori u 121. bilješci, a priredio bi ga i obradio mo Milanović. Tu bi izašli također Vidakoviću nepoznati dokumenti o Križaniću muzikologu, koje sam ja, tragajući za Križanićevim djelima po evropskim bibliotekama i arhivima, našao. Oni u mnogome potvrđuju i opravdavaju Vidakovićeve naslućivanja. Prikaz o Vidakovićevoj studiji završit ću izvodom iz pisma, što mi ga je 12. XI 1965. upravo spominjajući ruski križanićolog A. L. Gol'dberg, kome sam poslao separat studije:

Bol'shajja rabota A. Vidakovića proizvela na menja očen' horošee vpečatlenie. Po suščestvu, v krug 'križanićevdenija' vključen soveršenno novyj i ves'ma tščatel'no razrabotannyj material.

Spomenimo na kraju, da se o Križaniću kao muzikologu počelo, dosta oskudno, pisati 1860. godine, kad je izašla prva fragmentarna edicija *Razgovora*, te da je zadnja od svih prijašnjih najpotpunija i najiscrpnija studija o Križaniću muzikologu izašla iste godine (1965), kad je izašlo odlično pripremljeno izdanje čitavog Križanićeva djela *Razgovori*. I ta okolnost opravdava, da sam zajedno prikazao i Vidakovićevu studiju o Križaniću muzikologu i Križanićeve *Razgovore*.

Dr Ivan Golub